

נפתלי הלוי כותב לכרלס דרווין

על משכיל עברי מראדום, שניסה להוכיח ב-1876 כי תורת המינים מופיעה כבר במדרש, והיא נותנת דווקא "השגה גבוהה מבורא מרומם על כל אי־סוף"

עתיקת יומין וכי יהודים אורתודוקסים יכולים לקבל אותה ללא רתיעה". דרווין קרא רק את המכתב, שהרב המתרגם הוסיף לו הפניות למקורות שהלוי מרמז להם, ולא את הספר, ודומה כי אילו תורגם גם הספר הקצר בעבורו, היה מתקשה לדרת לעומקה של הדרך המדרשית שבה ביקש הלוי להוכיח כי המקרא והחכמים, פרשניו, קדמו לדרוויין, וכי תורת האבולוציה רק מסייעת להבין את "סתרי תורת הטבע" הטמונה בתורה. לדוגמה הוא מביא את דברי רבי יהודה כבראשית רבה יד, י, לפסוק "ויהי האדם לנפש חיה": "רבי יהודה אמר: מלמד שהיה לו עוקץ כחיה וחזר ולקחו ממנו מפני כבודו". עוקץ במשמע זנב, ומכאן למד הלוי כי "פרשת התורה בקשה לאמר לנו, כי אנחנו יוצאי ירך הקוף".

הלוי לא היה המשכיל היהודי המזרח־אירופאי היחיד שהגיב על תורת האבולוציה כיה כבר בשנות השישים והשבעים (אגב, האזכור הראשון של דרווין בערבית היה ב-1876, על דפי הירחון "אל־מקטטף", שראה אור בביירות). ב-1875, לדוגמה, ראה אור בוילנה ספרו של המשכיל י"ל זוסניץ "מאמר "אכן יש ה': להגן על הדת נגד הכופרים באלוהים ובכל כח הנשגב מחמר". אבל הלוי היה כנראה הראשון שהציע התאמה בין תורת האבולוציה של דרווין ובין המסורת היהודית (ריון בספר "תולדות אדם", ובתגובות אחרות בנות אותו הזמן לדרוויין, יובא בספרנו "בצלו של דרווין"). סדרת המאמרים של הלוי, שהתפרסמה תחילה על דפי כתב העת "השחר" בווינה, והספר שבו נדפסו המאמרים, מלמדים כי שמעה של תורת האבולוציה הגיע במהירות גם לציבור של משכילים יהודים בערים ובעיירות במזרח־אירופה, ולא דווקא משכילים רדיקליים. "מבין צעירנו דורנו ראיתי", כתב הלוי, "המחזיקים בשטת־דארוויניזמוס, ישימו תהלה באמונת הבורא, ויאמינו רק במאטעירע, ואינם יודעים כי שטת־דארוויניזמוס היא רק להרחיב גבול הידיעה ביצירה, והיא הנותנת השגה גבוהה מבורא מרומם על כל אי־סוף ואין מושג".

הלוי לא יצא אפוא להילחם בהשפעתה של תורת האבולוציה באמצעות רחייה מוחלטת של תוקפה, אלא ב"ייהודה" והפיכתה לתיאוריה מרעית המחזקת את האמון נה. בכך, לפחות, היה יותר מ"קוריוו אמיתי", שכן הוא הטרים את אחת מן האסטרטגיות ששימשו את התגובה היהודית ל"דרוויין מאז ועד היום – כמאה וחמישים שנה לאחר הופעת 'מוצא המינים'".

תורתנו לאוסף דרווין באוניברסיטת קיימברידג', שהעמיד לרשותנו את העתקי המכתבים.

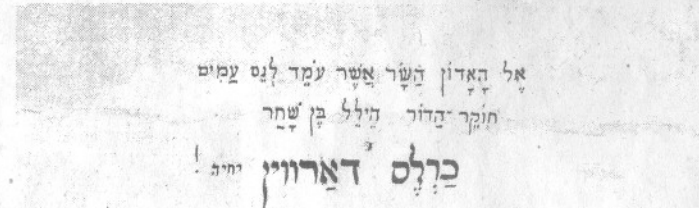
עורך בני ציפר

1 אוטוביוגרפיה שלו כותב צ'רלס דרווין בהתפעלות על הצלחת ספרו "מוצא המינים", שראה אור בנובמבר 1859, ועל תרגומו להרבה לשור נות. והוא מוסיף: "אפילו חיבור בעברית נכתב על הספר, המראה כי התיאוריה שלי כבר הופיעה כברית הישנה" (בתרגום יקי מנשנפרוינד, רסלינג, 2008). עורך התרגום מבהיר כי "דרוויין מתכוון לספרו של היהודי־פול־ני נפתלי הלוי, 'תולדות אדם'. הלוי שלח את הספר לדרוויין, בצירוף מכתב. לב־קשת דרווין, ספרן מספריית אוניברסיטת קיימברידג' תירגם את הספר והמכתב מעברית לאנגלית". ג' קרסל כתב ב"לכסיקון הספרות העברית" שלו כי "לרגל ספרו זה קיים (הלוי) קיים קשרים עם דרווין וחליפת המכתבים ביניהם נמשכה זמן רב". לאמיתו של דבר, הלוי שלח לדרוויין רק שני מכתבים, דרווין ענה לו במכתב, שלא נשמר, ואת התרגום עשה "רב מלומד", ששמו לא נמסר.

נפתלי הלוי היה משכיל תורני שנדר בין ערים שונות בפולין, ובעת כתיבת הספר על דרווין ישב בראדום שבמרכז פולין ועסק במסחר ובהוראה. שנה אחרי ששלח את הספר לדרוויין, ב-1877, היגר לאנגליה ומשם שלח לדרוויין את המכתב השני, הפעם בגרמנית. הלוי כתב מאמרים בנושאים היסטוריים שונים (לדוגמה, מאמר על החיקוסס במצרים, שראה אור ב"המגיד" ב-1860) וכן חיבורים על הספרות התלמודית. הוא שלט בגרמנית ובצרפתית, וכך יכול היה לקרוא לא רק את "מוצא המינים" ו"מוצא האדם", אלא גם חלק מן "הספרות הדרווינית" הענפה, שראתה אור משנות השישים של המאה ה-19 ואילך. הוא אמנם כיוון את חיבורו ליהודי המשכיל קורא העברית, אבל נראה כי האמין שבאמתחתו חידוש חשוב, שראוי לשלוח אותו ל"חוקר הדור אשר כבודו מלא עולם המדעים".

המכתב שהלוי צירף באביב 1876 לספרו נדפס כמה פעמים – במלואו ובחלקו – בתרגומו באנגלית, אבל לא כך הנוסח העברי שלו במקורו, באותיות דפוס וכ־ניקוד.

לבקשת דרווין הסקרו מסר הנרי ברדשאו, ספרן בספריית האוניברסיטה של קיימברידג', את מכתבו של הלוי לתרגום לידי "רב מלומד", ואחרי שקרא בו כתב לברדשאו ב-12 באפריל 1876 שהמכתב "קוריוו אמיתי", וביקש שיודה למתרגם בשמו. דרווין גם כתב להלוי (מכתב שלא נשמר) ושלח לו את אחד מספריו עם הקדשה חמה. דרווין חזר והזכיר את המכתב כמה פעמים. לדוגמה, ב-15 בספטמבר 1878 כתב לד"ר ברוך פלאצ'ק במורביה, כי "יהודי מלומד מפולין (ששמו נשתכח ממני ברגע זה), פירסם ספרון קטן בעברית, המראה כי תורת האבולוציה היא אמונה

ממרח שמש ומערבה ידעו כל הגוים מאת התורה (Theorie) אשר יצאה מאתך לאור עמי, ולאמיים ישמעו ויאמרו אמת. לא בן חלק עמי יעקב חבל נחלתו. עם זו עמ־עולם אשר הראשונות יזכרו ומקדמות יתבוננו לא ידע ולא יבינו כי בתורתך האדום את תורתם ומאפל ימחשך עיני עבדים מראינה. לכן קמתי אני וכתבתי ספר תלדות אדם להורות את בני עמי זרע יעקב את התורה אשר נתת לנחלה לכל עמי הארץ. והוספתי להפליא את העם הזה הפלא ופלא לקרוא בתורת כוש רבינו קפודיש ושום שכל את אשר הורית בתורתך יודע עמי כי שפתך לא שטה קמת תורת אל את שמך יקדישו ואת אלהי ישראל יעריצו.

חזות הכל תראה שרי־החכמה בספר הזה החולק לפני ואת אשר דעתך הרחבה תמוצא למשפט הוא פתחה על לוח ועל־ספר חקיה וברשיני לקרוא מלאכתך על שמך הנערץ והנקדש לעבדך נפתלי הלוי.

פה עיר ראדאם במדינת פולין / בחדש ניסן תללו לפק